

استخراج مقوله‌های پایه برای سیاست‌گذاری جنگل‌های شمال ایران

محسن نورزاد مقدم^{۱*}، تقی شامخی^۲، اصغر فلاح^۳ و محمد عوافی همت^۴

^۱ دانشجوی دکتری جنگلداری، دانشکده منابع طبیعی دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری، ساری
^۲ استاد، گروه جنگلداری و اقتصاد جنگل، دانشکده منابع طبیعی دانشگاه تهران، کرج
^۳ دانشیار، گروه جنگلداری، دانشکده منابع طبیعی دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری، ساری
^۴ استادیار، گروه جنگلداری و اقتصاد جنگل، دانشکده منابع طبیعی دانشگاه تهران، کرج

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۴/۵؛ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۷/۷)

چکیده

با توجه به نبود سیاست‌های جامع و بلندمدت برای جنگل‌های شمال ایران، تدوین سیاست‌هایی با رویکرد استفاده پایدار از همه ظرفیت‌ها و کارکردهای این جنگل‌ها لازم است. از این‌رو در این تحقیق سعی شد مقولات قابل استفاده به‌منظور سیاست‌گذاری برای جنگل‌های شمال ایران در چهار دسته قوت‌ها، ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدها از اسناد مرتبط با جنگل و آن دسته از نهادهای دارای ارتباط مستقیم یا غیرمستقیم با هر یک از کارکردهای آن استخراج شوند. از این‌رو ۴۷ سند ملی و بین‌المللی شامل سیاست‌ها، قوانین، برنامه‌ها، آیین‌نامه‌ها و متون مربوط به اجلاس، کنوانسیون‌ها و مجامع بین‌المللی مرتبط با موضوع تحقیق با روش تحلیل محتوای کیفی با رویکرد مایرینگ و تلفیق روش‌های استقرایی و قیاسی بررسی شد. در نهایت ۱۲۴ مقوله شامل ۲۷ قوت، ۱۳ ضعف، ۶۱ فرصت و ۲۳ تهدید استخراج شد. قوت‌های سازمان‌آداره‌کننده جنگل در دو دسته اختیارات قانونی و منابع و زیرساخت‌ها و ضعف‌های شناسایی شده عمدتاً مربوط به ساختار سازمانی و امکانات در دسترس بوده است. بیشتر فرصت‌ها مربوط به زمینه‌هایی است که در نتیجه پیوستن به کنوانسیون‌ها و مجامع بین‌المللی حاصل شده است. بیشتر تهدیدها مربوط به وجود قوانینی است که با مأموریت و اهداف سازمان‌آداره‌کننده جنگل تضاد دارند. با توجه به نظر ۷۸ نفر از صاحب‌نظران، همه مقولات استخراجی از حیث اهمیت در محدوده "کمی زیاد" تا "زیاد" قرار دارند. با عنایت به نتایج حاصل، سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور به‌عنوان متولی اداره جنگل‌های شمال، کمتر توانسته است از قوت‌ها و فرصت‌های در دسترس برای پوشش ضعف‌ها و تهدیدها استفاده کند. تحقیقات بیشتری برای پی بردن به چرایی این وضعیت لازم است.

واژه‌های کلیدی: تحلیل محتوای کیفی، جنگل‌های هیرکانی، سیاست‌گذاری، عوامل درونی و بیرونی.

مقدمه

سالیان گذشته موضوع سیاست‌های متفاوتی قرار گرفته است (Avatefi Hemmat, 2013). این جنگل‌ها از اکوسیستم‌های منحصربه‌فرد نیمکره شمالی محسوب می‌شوند که علاوه بر تولید کالاهای چوبی و غیرچوبی، وظیفه حفاظت خاک، تنظیم جریان آب، تأمین نیازهای معیشتی و تفریحی و... را به عهده دارند

جنگل‌های شمال به‌عنوان تنها ناحیه جنگلی تجاری ایران و برجامانده از جنگل‌های پهن‌برگ مناطق معتدله نیمکره شمالی از قبل از دوران یخبندان، اهمیت فراوانی برای برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران حوزه منابع طبیعی دارد و در طول

بیابان‌زایی، هیأت بین‌الدول جنگل^۱، مجمع بین‌الدول جنگل^۲، مجمع جهانی جنگل^۳ و... رهنمودها، توصیه‌ها و الزاماتی بین‌المللی وجود دارد که می‌تواند در سیاستگذاری و برنامه‌ریزی برای جنگل‌های شمال استفاده شود. در همین زمینه (Jabbari, 2002) با مطالعه اسناد مرتبط با جنگل‌های شمال، چالش‌های مرتبط با این جنگل‌ها را به چالش‌های طبیعی همانند فیزیوگرافی، اقلیم و آفات، چالش‌های توسعه‌نیافتگی همانند دامداری و کشاورزی در جنگل، بهره‌برداری از معادن و انباشت زباله، چالش‌های اجتماعی اقتصادی مانند افزایش جمعیت و کمبود منابع، چالش‌های مربوط به مالکیت، چالش‌های حقوق عرفی، چالش‌های سازمانی، چالش‌های زیست‌محیطی و چالش‌های مربوط به بهره‌برداری‌های نوین دسته‌بندی کرده که باید در سیاستگذاری جنگل‌های شمال در نظر گرفته شوند. (Nasimi, 2005) در پژوهشی درباره وضعیت جنگل‌ها و مراتع کشور به بررسی قوت‌ها، ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدهای این بخش پرداخته و وجود پتانسیل‌های متعدد در منابع جنگلی برای اشتغال، وجود جاذبه‌های گردشگری، نارسایی قوانین، ایراد در ساختار تشکیلاتی، کمبود فعالیت‌های ترویجی، وجود تشکل‌های مردمی و نیروی‌های متخصص، چرای بی‌رویه دام و دفن زباله در جنگل را از مهم‌ترین مواردی برشمرده که باید در برنامه‌ریزی جنگل لحاظ شوند. (Pirsoufi, 2006) با بررسی اسناد نشست‌های هیأت بین‌الدول جنگل، مجمع بین‌الدول جنگل، مجمع جنگل ملل متحد و همچنین فصل یازدهم دستور کار ۲۱ به بیان ضرورت تهیه و اجرای برنامه ملی جنگل پرداخت. (Moharramnejad & Mafi, 2007) با بررسی قوت‌ها، ضعف‌ها، تهدیدها و فرصت‌های اجرای اصول جنگل در جنگل‌های شمال ایران بر اهمیت مقولاتی از جمله حضور دام در جنگل، قاچاق و برداشت بی‌رویه،

(Sagheb Talebi, 2008). در طول قرن اخیر منابع طبیعی تجدیدشونده و جنگل‌های ایران با چالش‌های بسیاری روبه‌رو بوده است که بیشتر این چالش‌ها، دامداری، تأمین سوخت، گسترش زمین‌های کشاورزی، بهره‌برداری چوب برای صنایع، قوانین قدیمی و ضعف در اجرای آنها، مالکیت غیرشفاف و همراه با چالش، مدیریت نامناسب، اقدامات توسعه‌ای و عمرانی و تأثیر آنها بر محیط زیست و تعهدات بین‌المللی و چگونگی عمل به آنهاست (Shamekhi & Mirmohammadi, 2012). مجموع این چالش‌ها، سبب کاستی‌های فراوانی در دستیابی به پایداری جنگل شده است (Jabbari, 2002). در همه برنامه‌های عمرانی پیش از انقلاب و برنامه‌های توسعه پس از آن، زیربخش جنگل در نظر گرفته شده است، اما یکی از دلایل اصلی ادامه روند تخریب آن، نبود یک برنامه کلان متناسب برای این زیربخش و بالتبع امکان نداشتن تبعیت برنامه‌های عمرانی و توسعه از آن است. از این‌رو الزامات ملی و تعهدات بین‌المللی، سیاستگذاری مدون برای بخش جنگل را در کشور ضرورت می‌بخشد (Pirsoufi, 2006).

در تبیین این سیاست‌ها، باید تجارب حاصل از نزدیک به یک قرن قانونگذاری در حوزه منابع طبیعی و جنگل و بیش از نیم قرن اجرای طرح‌های جنگلداری و مسائل مختلف اجتماعی، اقتصادی، فنی و اکولوژیک در عرصه‌های تحت مدیریت جنگل‌های شمال لحاظ شود. همچنین با عنایت به اینکه هر یک از نهادهای حکومتی و مردمی دارای ارتباط مستقیم یا غیرمستقیم با کارکردهای جنگل‌های شمال، مسئولیت تأمین منافع کل یا بخشی از جامعه از جنگل‌ها را بر عهده دارد، باید ظرفیت‌ها و تکالیف قانونی آنها بررسی و در تدوین سیاست‌های جنگل به کار گرفته شود. البته برای سیاستگذاری در زمینه جنگل‌ها، دانش و تجربه بین‌المللی ارزشمندی نیز موجود است. با توجه به عضویت و شرکت فعال کشور در کنوانسیون‌های تنوع زیستی، چارچوب اقدامات سازمان ملل در مورد تغییرات اقلیمی و مبارزه با

1. the Intergovernmental Panel on Forests (IPF)
2. the Intergovernmental Forum on Forests (IFF)
3. the United Nations Forum on Forests (UNFF)

آیین‌نامه‌های سایر نهادهای مرتبط با جنگل، موادی از این اسناد را بررسی کرد. Shamekhi & Mirmohammadi (2012) با بررسی چالش‌های منابع طبیعی ایران و تقسیم آنها به سه دسته چالش‌های دوره توسعه‌نیافتگی، دوره گذار و توسعه‌یافتگی پیشنهاد دادند در سیاست‌گذاری‌ها، حل چالش‌های دوره توسعه‌نیافتگی مانند دامداری، سوخت و کشاورزی در اولویت قرار گیرند. Zurcher (2013) با بررسی اهمیت مشارکت عمومی در سیاست‌های جنگل در تایلند و تأثیر جنبش‌های زیست‌محیطی و محققان دانشگاه بر سیاست‌های دولت تایلند و ارائه لایحه جنگل در سال ۲۰۰۰ اذعان داشت نبود این فرایند، مشارکت محلی و دسترسی مردم محلی به جنگل را با مشکل مواجه می‌ساخت. Baumgartner & Stojanoska (2014) با بررسی علل اجرای مؤثر راهبردهای جنگل در جمهوری مقدونیه، محدودیت‌های قانونی، تمایلات سیاسی، تغییرات اجتماعی و نحوه کنترل برنامه‌ها را شایع‌ترین موانع اجرای راهبردها دانستند و راه غلبه بر موانع موجود را مشارکت فعال همه ذی‌نفعان در اجرایی کردن راهبردها بیان کردند. در پیش‌نویس برنامه ملی جنگل ایران نیز، ضمن بررسی قوانین، اسناد بالادستی و پیشینه ساختار تشکیلات سازمان اداره‌کننده جنگل‌ها، ۱۰ قوت، ۷ ضعف، ۷ فرصت و ۸ تهدید تأثیرگذار در سیاست‌گذاری برای جنگل‌های شمال کشور آمده است. از آنجا که تجارب علمی، فنی و مدیریتی در حوزه جنگل‌های شمال کشور و همچنین دستاوردهای بین‌المللی در زمینه‌های مختلف مرتبط با جنگل، در سیاست‌ها، قوانین، آیین‌نامه‌ها، دستورالعمل‌ها و بیانیه‌های مربوط به مجامع و اجلاس‌ها و همچنین متون مرتبط با کنوانسیون‌ها تبلور یافته و همچنین گزارش‌ها و مقالات دربردارنده جنبه‌های مختلف مدیریت جنگل، اطلاعات ارزشمندی در خصوص وضعیت موجود و مطلوب در اختیار قرار می‌دهند، این مقاله به بررسی مهم‌ترین اسناد داخلی و بین‌المللی مرتبط با مدیریت و اداره جنگل و تحلیل محتوای آنها

بی‌توجهی به مشارکت زنان و جوانان در مدیریت جنگل، بی‌توجهی به دانش بومی مرتبط با جنگل، بی‌توجهی به دانش تهیه و تولید محصولات فرعی جنگل، وجود قوانین ملی در زمینه اصول جنگل، وجود تعاونی‌های بهره‌برداری جنگل‌نشینان به منظور مشارکت در مدیریت جنگل و وجود تشکل‌های زیست‌محیطی در استان‌های شمالی اشاره کرده و با توجه به آنها راهکارهایی را به منظور ارتقای مدیریت جنگل‌های شمال پیشنهاد کردند. (Kouchpideh et al. (2008) در سند توسعه منابع طبیعی و آب‌خیزداری در سال ۱۴۰۴، ضمن بررسی همه قوانین دائمی مرتبط با منابع طبیعی و همچنین اسناد بالادستی، با تشریح تهدیدها و فرصت‌ها به تدوین راهبردها و سیاست‌های اجرایی در حوزه‌های مرتبط از جمله جنگل پرداختند. Palmer & Carualho (2008) در بررسی سیاست‌های منابع طبیعی در تیمور شرقی، نتیجه گرفتند که اصلاح و ساخت قوانین باید از جوامع محلی و تشکل‌های مرتبط با آن سرچشمه گیرد تا کارساز باشد. (Sagheb Talebi (2008) در برنامه راهبردی جنگل‌های کشور با بررسی چالش‌های جاری و پیش رو، برداشت بیش از تولید طبیعی جنگل، مسائل اجتماعی و اقتصادی همچون وجود دام در جنگل، افزایش جمعیت انسانی، توسعه‌نیافتگی و بازده اندک اراضی زراعی داخل جنگل، چالش‌های حفاظت و قانون، کمبود نیروی متخصص، کمبود منابع مالی، تقابل دیدگاه‌ها و مشکلات تشکیلاتی را از عمده مسائل تأثیرگذار در سیاست‌گذاری جنگل دانست. Ahenkan (2010) در بررسی سیاست‌ها و راهبردهای جنگل در کشور غنا، تمرکز سیاست‌ها بر تولید چوب و حفاظت را موجب توجه اندک به محصولات غیرچوبی جنگل و نقش آن بر معیشت مردم دانست و از دولت این کشور خواست محصولات غیرچوبی جنگل را عنصر اصلی فرایند سیاست‌گذاری جنگل و همچنین برنامه‌های توسعه ملی غنا قرار دهد. Shamekhi (2010) با معرفی اسناد بالادستی، قوانین و سیاست‌های تخصصی بخش جنگل و قوانین و

داده‌های موجود در پژوهش تفحص کرده و یافته‌های خود را دسته‌بندی کنند (Stemler, 2001). تحلیل محتوای کیفی برای تفسیر ذهنی - محتوایی داده‌های متنی از طریق فرایندهای طبقه‌بندی نظام‌مند، کدبندی، تم‌سازی یا طراحی الگوهای شناخته‌شده به کار می‌رود (Iman & Noshadi, 2012). براساس رویکرد مایرینگ برای تحلیل محتوای کیفی می‌توان دو روش تحلیل محتوای استقرایی و تحلیل محتوای قیاسی را در نظر گرفت. در تحلیل محتوای استقرایی، مفاهیم از داده‌ها استخراج می‌شود، به گونه‌ای که حرکت پژوهش از جزء به کل است؛ اما در تحلیل محتوای قیاسی، ساختار تحلیل براساس دانش قبلی و از کل به جزء است (Adel Mehraban, 2016).

به‌طور کلی تحلیل محتوای کیفی شامل سه مرحله آماده‌سازی داده‌ها، سازماندهی آنها و گزارش‌دهی است (Tabrizi, 2014). در مرحله آماده‌سازی، واحدهای معنایی مشخص و از محتوا استخراج می‌شوند. واحد معنا عبارت است از مجموعه‌ای از واژگان یا جمله‌ها که بتوان ارتباطی از معانی مشابه و یکسان در آنها یافت و براساس این معنای مشابه آنها را تقسیم‌بندی کرد. واحد معنا می‌تواند کلمه، جمله یا گزاره، عبارت‌ها یا پاراگراف‌هایی باشد که در جنبه‌هایی از زمینه یا محتوای خود با یکدیگر ارتباط دارند. مرحله سازماندهی شامل کاهش داده‌ها، ساده‌سازی و مقوله‌بندی آنهاست. یک مقوله، گروهی از مضامین یا مفاهیم است که یک وجه اشتراک دارند (Iman & Noshadi, 2012).

مفاهیم واحدهای پایه‌ای یا خرد تحلیل محتوا هستند و مقوله‌ها در مقایسه با مفاهیم، انتزاعی‌ترند و سطحی بالاتر را نشان می‌دهند (Danaeifard & Emami, 2007). عناصر داخلی هر مقوله، از شباهت معناداری برخوردارند و میان دو مقوله مجزا، تفاوت‌های قابل درکی وجود دارد (Tabrizi, 2014). در مرحله گزارش‌دهی یافته‌های برخاسته از متن ارائه و تفسیر می‌شوند. برای استفاده از نتایج تحلیل محتوای کیفی در

به‌منظور استخراج گزاره‌های مناسب برای استفاده در سیاستگذاری جنگل‌های هیرکانی پرداخته است.

این مقاله مربوط به قسمتی از پژوهشی گسترده در خصوص جنگل‌های شمال با عنوان "سیاستگذاری جنگل‌های شمال ایران با استفاده از تجارب داخلی و دستاوردهای بین‌المللی" است. دیگر مقالات مربوط به این پژوهش با موضوعات "بررسی میزان اهمیت گزاره‌های تصمیم‌گیری" و "استخراج و تدوین سیاست‌ها" به‌زودی نگاشته خواهند شد.

مواد و روش‌ها

روش پژوهش

برای این پژوهش اسناد داخلی شامل سیاست‌ها، قوانین، آیین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌های مرتبط با جنگل یا نهادهایی که یکی از کارکردهای جنگل با آنها ارتباط داشته، اسناد بین‌المللی الزام‌آور و غیرالزام‌آور مرتبط با جنگل حاصل از اجلاس‌ها، کنوانسیون‌ها و مجامع و همچنین برخی مقالات و گزارش‌های داخلی مهم و جدی سال‌های اخیر در زمینه بررسی وضعیت جنگل‌های شمال، جمع‌آوری شدند. در مجموع، ۴۷ سند مرتبط با موضوع تحقیق که به‌طور مستقیم به بخش جنگل مربوط بوده یا به کارکردهایی از جنگل و بخش‌ها یا نهادهایی که آن کارکردها در حیطه وظایفشان قرار دارند ارتباط داشته، یا به‌نوعی منافع ذی‌نفعان جنگل در آنها لحاظ شده یا سیاست‌ها، برنامه‌ها و چالش‌های مرتبط با جنگل‌های شمال در آنها به بحث گذاشته شده، برای استفاده در تحقیق انتخاب و گزاره‌های اساسی آنها با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی استخراج شدند.

تحلیل محتوا یک فن پژوهشی برای تفسیر ذهنی محتوای داده‌های موجود در متون و ربط دادن داده‌ها به مضمون آنها، از طریق فرایند دسته‌بندی منظم و تعیین مضامین الگوها، به‌گونه‌ای معتبر و تکرارپذیر است (Graneheim & Lundman, 2004; Hsieh & Shannon, 2005) که محققان را قادر می‌سازد با یک روش منظم در بین حجم زیادی از

و ضعف ایجاد شد و مفاهیم مربوط به هر یک از این عوامل، در جدول عامل مربوط قرار گرفت. سپس مفاهیم دارای ارتباط مشترک در کنار هم قرار گرفتند و در قالب مقوله‌هایی سازمان داده شدند. همه مقوله‌های استخراج‌شده از همه اسناد تحت بررسی در چهار جدول نهایی قوت، ضعف، فرصت و تهدید قرار گرفتند. مقولات فرعی مشابه با هم ادغام شدند تا مقولات اصلی‌تری ایجاد شود. این ادغام تا مرحله‌ای ادامه پیدا کرد که اشتراک بین مقوله‌های ادغام‌شده به کمترین حد رسید. در نهایت از ترکیب همه مقولات مشابه، گزاره‌هایی شکل گرفت که تحت عنوان مقولات اصلی و در ذیل چهار عامل مذکور قرار گرفتند.

در مرحله آخر با تحلیل ذی‌نفعان جنگل‌های شمال، ۱۷ گروه یا سازمان اداری یا مردمی که در اسناد تحت مطالعه برای آنها وظایف یا مسئولیت‌هایی پیش‌بینی شده، یا در سیاست‌گذاری بخش جنگل تأثیرگذارند یا از این سیاست‌ها تأثیرپذیرند شناسایی و دسته‌بندی شدند. سپس از درون این دسته‌ها به‌صورت غیرتصادفی و هدفمند از ۷۸ تن از خبرگان و صاحب‌نظران خواسته شد تا از طریق ماتریس‌های ارزیابی عوامل درونی^۱ و بیرونی^۲ و براساس جدول ۱ هر کدام از مقوله‌های حاصل را ارزش‌گذاری کنند. بدین ترتیب میزان اهمیت هر مقوله براساس میانگین نمره‌های خبرگان محاسبه شد.

سیاست‌گذاری، چهار عامل قوت، ضعف، فرصت و تهدید به‌عنوان عوامل درونی و بیرونی تأثیرگذار بر بستر و محیط سیاست‌گذاری از یکدیگر تفکیک می‌شوند (David, 2003)، به‌گونه‌ای که قوت‌ها و ضعف‌ها در دسته عوامل درونی و فرصت‌ها و تهدیدها در دسته عوامل بیرونی قرار می‌گیرند. قوت منابع، مهارت‌ها و یا توانایی‌هایی هستند که به یک سازمان در انجام الزامات یا رسالت و خلق ارزش عمومی کمک می‌کنند. ضعف، محدودیت یا کمبود در منابع، مهارت‌ها و امکانات و توانایی‌هایی است که به‌طور محسوس مانع عملکرد اثربخش سازمان می‌شود. فرصت، وجود زمینه یا احتمال مطلوب در محیط بیرونی سازمان برای انجام دادن کار یا تحقق چیزی است که سازمان با بهره‌برداری از آن می‌تواند به نتایج یا عواید شایان توجهی دست یابد و تهدید ضرر بالقوه‌ای است که عوامل بالفعل شدن آن هنوز پدید نیامده است.

در این تحقیق، برای تحلیل هر سند ابتدا کل سند مطالعه شد و سپس مفاد هر سند در جدول‌های جداگانه با ذکر نشانی و در قالب مفاهیمی خلاصه و تفکیک شد، به‌طوری‌که هر بخش، ماده، تبصره و به بیان دیگر هر جزء از اسناد تحت مطالعه، از یکدیگر مجزا، تلخیص و نشانی‌گذاری شدند. در مرحله بعد با توجه به ارتباط مفاهیم ایجادشده با چهار دسته عوامل اصلی مذکور در بالا، جدول‌های دیگری تنظیم شدند. یعنی برای هر سند، چهار جدول مربوط به عوامل فرصت، تهدید، قوت

جدول ۱- اهمیت مقولات و مقیاس آنها

نمره	مفهوم	نمره	مفهوم
۰	کاملاً بی‌اهمیت	۶	اهمیت اندکی بالای متوسط
۱	بی‌اهمیت	۷	اهمیت کمی زیاد
۲	نسبتاً بی‌اهمیت	۸	اهمیت نسبتاً زیاد
۳	کم‌اهمیت	۹	اهمیت زیاد
۴	اهمیت اندکی زیر متوسط	۱۰	بسیار مهم
۵	اهمیت متوسط		

^۱ Internal Factor Evaluation (IFE)

^۲ External Factor Evaluation (EFE)

نتایج

پس از بررسی همه قوانین، سیاست‌ها، برنامه‌ها، آیین‌نامه‌ها، مصوبات دولت، بیانیه‌ها و دستاوردهای مجامع و کنوانسیون‌های بین‌المللی و مقالات و گزارش‌هایی که به‌نحوی با موضوع تحت مطالعه در ارتباط بودند، ۴۷ سند برای استفاده در تحقیق و تحلیل محتوای کیفی انتخاب شدند که فهرست، نوع اسناد و تعداد مقولاتی که با استناد به هر سند استخراج شده در جدول ۲ آمده است.

تحلیل محتوای این اسناد به استخراج ۱۲۴ مقوله منجر شد.

جدول ۳ شامل ۲۷ مقوله مربوط به عامل قوت‌هاست. بر این اساس "متولی بودن سازمان جنگل‌ها در خصوص حفظ، احیا، اصلاح، توسعه و بهره‌برداری از جنگل‌های کشور"، پراهمیت‌ترین، و "وجود ابزار قانونی در جهت حمایت از ایجاد ارزش افزوده محصولات جنگلی" و "وجود نقش قانونی برای سازمان جنگل‌ها در تجارت محصولات و فرآورده‌های چوبی"، کم‌اهمیت‌ترین مقوله‌های مربوط بودند.

جدول ۴ شامل ۱۳ مقوله مربوط به عامل ضعف است. بر اساس نتایج حاصل، "کمبود نیروی انسانی متخصص و کارآمد" و "به‌روز نبودن قوانین مرتبط با جنگل و به اجرا در نیامدن قوانین موجود"، مهم‌ترین ضعف‌ها، و "نبود سازوکار مناسب برای برخورد با متصرفان اراضی جنگلی قبل از سال ۱۳۶۵"، کم‌اهمیت‌ترین ضعف بودند.

جدول ۵ شامل ۶۱ مقوله مربوط به عامل فرصت‌هاست. "توجه به تعیین و تثبیت کاربری اراضی استان‌های شمالی"، مهم‌ترین فرصت، و "توجه ملی و بین‌المللی به ارتقای تجارت محصولات و خدمات جنگل و ایجاد سیستم تجارت عادلانه" و "امکان استفاده از منابع ژنتیکی سایر اعضای کنوانسیون تنوع زیستی"، کم‌اهمیت‌ترین فرصت‌ها در این مجموعه بودند.

جدول ۶ شامل ۲۳ مقوله مربوط به عامل تهدید است. "ارزش زیاد زمین و تبدیل جنگل به سایر کاربری‌ها"،

چرای بیش از ظرفیت طبیعی" و "بی‌توجهی قانون‌گذار به حفاظت از جنگل‌ها در قبال زباله و پسماند" مهم‌ترین تهدیدها، و "توجه و تأکید بین‌المللی به تأمین انرژی از چوب" کم‌اهمیت‌ترین تهدید بودند.

بحث

بیشتر سیاست‌ها، قوانین، برنامه‌ها، دستورالعمل‌ها و ضوابط بررسی‌شده در این تحقیق مربوط به بخش‌های منابع طبیعی به‌ویژه جنگل، محیط زیست، کشاورزی، صنعت و معدن، تعاون و گردشگری است و علاوه بر آنها، محتوای اسناد وزارت علوم، تحقیقات و فناوری؛ وزارت نیرو؛ وزارت صنعت، معدن و تجارت؛ وزارت کشور؛ قوه قضاییه؛ نیروی انتظامی؛ سازمان صداوسیما؛ بسیج؛ سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی؛ بانک مرکزی؛ بخش خصوصی؛ سازمان‌های مردم‌نهاد و نهادهای بین‌المللی را نیز در بر می‌گیرد.

با توجه به اینکه از ۱۲۴ مقوله استخراجی، ۶۱ مقوله (۴۹ درصد) مربوط به فرصت، ۲۷ مقوله (۲۲ درصد) مربوط به قوت، ۲۳ مقوله (۱۹ درصد) مربوط به تهدید، و ۱۳ مقوله (۱۰ درصد) مربوط به ضعف‌ها است، مشخص می‌شود که بخش چشمگیری از نتایج (در حدود نیمی از مقولات استخراجی) مربوط به فرصت‌هاست که می‌توان با برنامه‌ریزی مناسب از این فرصت‌ها برای دستیابی به اهداف سازمان اداره‌کننده جنگل سود جست. بیشتر فرصت‌ها را می‌توان در دسته‌های مدیریت پایدار جنگل، لزوم توجه به اقدامات بین‌بخشی و همکاری‌های سازمان‌های دست‌اندرکار برای بهره‌گیری از همه کارکردها و ظرفیت‌های جنگل و حفاظت از جنگل، احیای جنگل، تقویت اقتصاد وابسته به جنگل، بهره‌گیری از ظرفیت نهادهای غیردولتی در مدیریت جنگل، آموزش، ترویج و تحقیق و استفاده از ظرفیت‌های بین‌المللی دسته‌بندی کرد. همچنین بخش زیادی از فرصت‌ها مربوط به وجود زمینه‌هایی است که در نتیجه پیوستن به کنوانسیون‌ها و مجامع بین‌المللی حاصل آمده، اما تا کنون به طور بایسته به آنها توجه نشده است.

جدول ۲- اسناد مهم برای استخراج گزاره‌های اصلی سیاستگذاری برای جنگل‌های هیرکانی

تعداد مقولات استخراجی	نوع سند	عنوان سند
۸	سیاست	۱. سیاست‌های کلی نظام در بخش منابع طبیعی (مصوب ۱۳۷۹)
۴	سیاست	۲. سیاست‌های دولت در زمینه صیانت از جنگل‌های شمال کشور (مصوب ۱۳۸۰)
۴	سیاست	۳. سیاست‌های کلی آمایش سرزمین (مصوب ۱۳۹۰)
۱۰	سیاست	۴. سیاست‌های کلی کشاورزی (مصوب ۱۳۹۱)
۱۶	سیاست	۵. سیاست‌های کلی محیط زیست (مصوب ۱۳۹۴)
۵	چشم‌انداز	۶. سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ (مصوب ۱۳۸۲)
۱۴	برنامه	۷. سند توسعه منابع طبیعی و آب‌خیزداری در افق ۱۴۰۴ (۱۳۸۷)
۸	سیاست و برنامه	۸. سند ملی گیاهان دارویی (مصوب ۱۳۹۲)
۵	قانون	۹. قانون ملی شدن جنگل‌ها (مصوب ۱۳۴۱)
۲۲	قانون	۱۰. قانون حفاظت و بهره‌برداری از جنگل‌ها و مراتع (مصوب ۱۳۴۶) با اصلاحات بعدی
۳	قانون	۱۱. قانون شکار و صید (مصوب ۱۳۴۶ با اصلاحات بعدی تا سال ۱۳۷۵)
۶	قانون	۱۲. قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست (مصوب ۱۳۵۳ و اصلاحیه ۱۳۷۱)
۵	قانون	۱۳. قانون توسعه صنعت ایرانگردی و جهانگردی (مصوب ۱۳۷۰ و اصلاحیه ۱۳۷۵)
۲	قانون	۱۴. قانون بخش تعاونی اقتصاد جمهوری اسلامی ایران (مصوب ۱۳۷۰) با اصلاحات بعدی
۳	قانون	۱۵. قانون حفظ و حمایت از منابع طبیعی و ذخایر جنگلی کشور (مصوب ۱۳۷۱)
۵	قانون	۱۶. قانون معادن (مصوب ۱۳۷۷ با اصلاحات سال ۱۳۹۰ و ۱۳۹۲)
۱۳	قانون	۱۷. قانون افزایش بهره‌وری بخش کشاورزی و منابع طبیعی (مصوب ۱۳۸۹)
۲۴	قانون	۱۸. قانون برنامه پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۹)
۸	قانون	۱۹. قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور (مصوب ۱۳۹۵)
۸	آیین‌نامه	۲۰. آیین‌نامه اجرایی قانون ملی شدن جنگل‌ها (مصوب ۱۳۴۲)
۴	آیین‌نامه	۲۱. آیین‌نامه اجرایی قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست (مصوب ۱۳۵۴ و اصلاحیه‌های سال ۱۳۶۹، ۱۳۷۴ و ۱۳۷۵)
۰	آیین‌نامه	۲۲. آیین‌نامه اجرایی قانون توسعه صنعت ایرانگردی و جهانگردی (مصوب ۱۳۷۰)
۲	آیین‌نامه	۲۳. آیین‌نامه اجرایی ماده ۱ قانون حفظ و حمایت از منابع طبیعی و ذخایر جنگلی کشور (مصوب ۱۳۷۱)
۴	آیین‌نامه	۲۴. آیین‌نامه اجرایی ماده ۲ قانون حفظ و حمایت از منابع طبیعی و ذخایر جنگلی کشور (مصوب ۱۳۷۱)
۱	آیین‌نامه	۲۵. آیین‌نامه اجرایی ماده ۱۸ قانون افزایش بهره‌وری بخش کشاورزی و منابع طبیعی (مصوب ۱۳۹۰)
۵	آیین‌نامه	۲۶. آیین‌نامه اجرایی کنوانسیون تغییرات اقلیمی و پروتکل‌های الحاقی (مصوب ۱۳۹۱)
۰	آیین‌نامه	۲۷. آیین‌نامه اجرایی قانون معادن (مصوب ۱۳۹۱)
۰	آیین‌نامه	۲۸. آیین‌نامه اجرایی بند ب ماده ۱۲ قانون افزایش بهره‌وری بخش کشاورزی و منابع طبیعی (مصوب ۱۳۹۲)
۱	آیین‌نامه	۲۹. آیین‌نامه اجرایی ماده ۸ قانون افزایش بهره‌وری بخش کشاورزی و منابع طبیعی (مصوب ۱۳۹۳)
۲۰	بین‌المللی	۳۰. فصل یازدهم دستور کار ۲۱ - ریو ۱۹۹۲ (۱۳۷۱)
۲۰	بین‌المللی	۳۱. اصول حفاظت از جنگل‌ها (۱۳۷۱)
۷	بین‌المللی	۳۲. کنوانسیون تغییرات آب‌وهوا و قانون الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به این کنوانسیون (مصوب ۱۳۷۵)
۱۶	بین‌المللی	۳۳. کنوانسیون تنوع زیستی و قانون الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به این کنوانسیون (مصوب ۱۳۷۵)
۴	بین‌المللی	۳۴. پروتکل ایمنی زیستی کارتاگنا و قانون الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به این پروتکل (مصوب ۱۳۸۲)
۹	بین‌المللی	۳۵. پروتکل کیوتو و قانون الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به این پروتکل (مصوب ۱۳۸۴)
۱۹	بین‌المللی	۳۶. متن دستاوردهای کنفرانس توسعه پایدار ریو + ۲۰ (۱۳۹۱)
۶	بین‌المللی	۳۷. قطعنامه یازدهمین اجلاس جهانی جنگل (۱۳۹۴)
۹	بین‌المللی	۳۸. بیانیه وزرای مسئول جنگل در یازدهمین اجلاس جهانی جنگل (۱۳۹۴)
۲۰	برنامه	۳۹. برنامه جامع صیانت از جنگل‌های شمال کشور (مصوب ۱۳۸۲)
۱۲	برنامه	۴۰. برنامه راهبردی جنگل‌های کشور (۱۳۸۷)
۱۳	برنامه	۴۱. برنامه بهینه‌سازی پایش، حفظ، بهره‌برداری و مدیریت جنگل‌های کشور (مصوب ۱۳۹۲)
۹	برنامه	۴۲. پیش‌نویس برنامه ملی جنگل (۱۳۹۵)
۳	برنامه	۴۳. ضوابط ملی آمایش سرزمین (مصوب ۱۳۸۳)
۳	آیین‌نامه	۴۴. ضوابط زیست‌محیطی فعالیت‌های معدن (مصوب ۱۳۸۴)
۱۰	مقاله تحقیقی	۴۵. مقاله جنگل‌های شمال ایران، چالش‌های کهنه و نو، راهبردهای نوین (جباری ارفعی، ۱۳۸۱)
۷	مقاله تحقیقی	۴۶. مقاله چالش‌های جنگل‌ها و مراتع ایران و پیشنهادهایی برای رفع مشکلات (شامخی و میرمحمدی، ۱۳۹۱)
۱۳	گزارش تحلیلی	۴۷. گزارش وضعیت جنگل‌ها و مراتع کشور (نسیمی، ۱۳۸۴)

جدول ۳- قوت‌های اداره جنگل

ردیف	مقولات	اهمیت
۱	متولی بودن سازمان جنگل‌ها در خصوص حفظ، احیا، اصلاح، توسعه و بهره‌برداری از جنگل‌های کشور	۹/۱
۲	متولی بودن سازمان جنگل‌ها در شناسایی اراضی ملی و مستثنیات، اخذ سند برای جنگل‌های کشور و نمایندگی دولت در مورد حقوق مالکیت مربوط به عرصه و اعیان اراضی ملی	۸/۹۴
۳	تنوع زیاد گونه‌های جنگل‌های شمال	۸/۹۱
۴	وجود جاذبه‌های گردشگری در جنگل‌های شمال	۸/۷۷
۵	وجود جایگاه قانونی قضایی برای سازمان جنگل‌ها	۸/۶۱
۶	توجه به جلوگیری از فساد اداری در قوانین مرتبط با جنگل	۸/۵۱
۷	وجود ابزار قانونی جهت برخورد با متخلفان در قالب مجازات‌های مصرح در قانون	۸/۴۹
۸	محوریت سازمان جنگل‌ها در سطوح سیاستگذاری و برنامه‌ریزی مدیریت جنگل‌های شمال	۸/۴۲
۹	متولی بودن سازمان جنگل‌ها در تهیه و بهنگام‌سازی داده‌ها و اطلاعات مرتبط با جنگل	۸/۳۲
۱۰	توجه به نکات فنی و مهندسی در قوانین جنگل	۸/۲۹
۱۱	متولی بودن سازمان جنگل‌ها در نظارت، کنترل و مدیریت چرای دام	۸/۲۶
۱۲	وجود مواد قانونی متعدد در جهت حفاظت از جنگل‌ها، گونه‌های جنگلی و رستنی‌های طبیعی همانند امکان ایجاد ذخیره‌گاه‌های حفاظتی، امکان ایجاد مناطق قرق، پیشگیری از حریق و ...	۸/۲۴
۱۳	امکان اعمال اقدامات قهری در مواقع لزوم همانند خلع‌ید از طرح‌ها در صورت انجام نگرفتن تعهدات، خلع‌ید از اراضی تصرفی، تصرف مستثنیات در مواقع لزوم و ...	۸/۲۳
۱۴	وجود مطالعات شناسایی و توجیهی تفصیلی در سطح حوضه‌های آبخیز شمال کشور	۸/۰۹
۱۵	الزام به ارائه برنامه به‌منظور هر گونه بهره‌برداری از جنگل‌ها	۸/۰۵
۱۶	دارا بودن سازوکارهای نظارتی مندرج در قانون به منظور نظارت بر اجرای طرح‌ها و فرایند تولید و حمل چوب	۸
۱۷	بیش از نیم قرن تجربه اجرای طرح‌های جنگلداری در جنگل‌های شمال	۸
۱۸	متولی بودن سازمان جنگل‌ها در زمینه خروج دام و جنگل‌نشینان از جنگل	۷/۸۱
۱۹	امکان استفاده از گارد مسلح	۷/۷۹
۲۰	شاخص‌ها و نشانگرهای مندرج در قانون برای استفاده در مدیریت پایدار جنگل	۷/۷۷
۲۱	محصولات فرعی متعدد در جنگل‌های شمال	۷/۷۴
۲۲	وجود عوامل انگیزشی درون‌سازمانی به‌واسطه درج امتیازات مصرح در قانون برای کارکنان سازمان جنگل‌ها	۷/۶۵
۲۳	توجه به ایجاد زیرساخت‌های بهره‌برداری و مدیریت جنگل در قانون و وجود چند هزار کیلومتر راه جنگلی	۷/۳۳
۲۴	وجود قوانین در راستای ایجاد زمینه‌های افزایش تولید چوب	۷/۲۸
۲۵	دارا بودن امکان درآمدزایی و تملک سرمایه برای سازمان جنگل‌ها همانند عوارض، بهره مالکانه، جرایم، فروش مواد بازداشتی، فروش درختان قطع‌شده در فعالیت‌های عمرانی، فروش اموال منقول سازمان، انحصار فروش چوب به مؤسسات و شرکت‌های وابسته به دولت، امکان بهره‌برداری مستقیم از منابع ملی و امکان تملک زیرساخت‌های بهره‌برداری جنگل پس از پایان دوره قرارداد و ...	۷/۰۳
۲۶	وجود نقش قانونی برای سازمان جنگل‌ها در تجارت محصولات و فرآورده‌های چوبی	۶/۹۵
۲۷	وجود ابزار قانونی در جهت حمایت از ایجاد ارزش افزوده محصولات جنگلی	۶/۸۴

جدول ۴- ضعف‌های اداره جنگل

ردیف	مقولات	اهمیت
۱	کمبود نیروی انسانی متخصص و کارآمد	۸/۹۶
۲	به‌روز نبودن قوانین مرتبط با جنگل و به اجرا در نیامدن قوانین موجود	۸/۹۲
۳	کمبود نیروی انسانی، وسایل و تجهیزات در بخش حمایت و حفاظت از جنگل	۸/۸۲
۴	کم‌توجهی به نقش مردم محلی در برنامه‌ریزی‌ها	۸/۷۲
۵	ضعف در تحقق ترویج فرهنگ منابع طبیعی به فرهنگ عامه	۸/۷۱
۶	نبود بودجه کافی و تناسب نداشتن اعتبارات و تخصیص منابع مالی با اهداف کمی	۸/۶۷
۷	فقدان ارزیابی و پایش مستمر	۸/۴۱
۸	نبود پایگاه‌های اطلاعاتی منسجم منابع طبیعی	۸/۳۲
۹	تکمیل نشدن مراحل قانونی صدور سند مالکیت همه جنگل‌ها به نام دولت	۸/۲۲
۱۰	ناپایداری تشکیلاتی و تناسب نداشتن ساختار تشکیلاتی با وظایف سازمانی	۸/۱۲
۱۱	توسعه ناقص علمی و فنی در سازمان	۸/۰۳
۱۲	وجود قوانین با امکان زمینه‌سازی فساد اداری در سازمان جنگل‌ها	۷/۹۵
۱۳	نبود سازوکار مناسب برای برخورد با متصرفان اراضی جنگلی قبل از سال ۱۳۶۵	۷/۷۸

جدول ۵- فرصت‌های اداره جنگل

ردیف	مقولات	اهمیت
۱	توجه به تعیین و تثبیت کاربری اراضی استان‌های شمالی	۹/۱۴
۲	توجه ملی و بین‌المللی به لزوم مدیریت پایدار جنگل‌ها	۹/۱۲
۳	ممنوعیت قانونی آلوده‌سازی محیط زیست	۹/۱
۴	توجه ملی و بین‌المللی به جنگلکاری، احیای جنگل و افزایش سطح جنگل	۹/۰۸
۵	وجود مواد قانونی و الزامات بین‌المللی در خصوص مهار عوامل ناپایداری و تخریب جنگل، منابع طبیعی و محیط زیست همانند بهره‌برداری بیش از حد، قاچاق، تغییر کاربری، فعالیت عمرانی، فعالیت‌های معدنی، گونه‌های بیگانه مخاطره‌آمیز، موجودات زنده تغییر شکل‌یافته، آتش زدن، قطع و از بین بردن رستنی‌های طبیعی و ...	۹/۰۴
۶	الزامات ملی و بین‌المللی برای مدیریت، احیا و بازسازی اکوسیستم‌های آسیب‌دیده و حساس	۹/۰۱
۷	توجه به مدیریت پسماندها، پساب‌ها و آلاینده‌های دیگر	۹/۰۱
۸	وجود توجه به ارتقای سطح فنی مدیریت جنگل و تقویت و تجهیز نیروی انسانی	۸/۹۷
۹	توجه ملی و بین‌المللی بر حفاظت از منابع زیستی شامل آب، خاک، ذخایر ژنتیکی، ذخایر جنگلی، هوا، تنوع زیستی و گونه‌های در معرض خطر	۸/۹۴
۱۰	توجه به استفاده از همه کارکردها و ظرفیت‌های تولیدی منابع طبیعی و جنگل همچون گیاهان دارویی، محصولات فرعی، اکوتوریسم، چوب و ...	۸/۹۱
۱۱	برخی امتیازهای قضایی در حوزه مدیریت منابع طبیعی همچون اولویت رسیدگی در محاکم قضایی، معافیت از پرداخت هزینه‌های دادرسی و ایجاد دادگاه ویژه	۸/۸۳
۱۲	راهکارهای قانونی و الزامات بین‌المللی با هدف کاهش برداشت چوب از جنگل همانند تغییر الگوی مصرف چوب، توسعه زراعت چوب، جایگزینی سوخت فسیلی، واردات چوب، مبارزه با قاچاق چوب و ...	۸/۸۲
۱۳	الزام به تعیین تکلیف وضعیت مالکیت اراضی ملی	۸/۸۲
۱۴	توجه ملی و بین‌المللی به اکوتوریسم به‌منظور کمک به پایداری اکوسیستم‌ها، ایجاد اشتغال و بهبود معیشت جوامع محلی	۸/۸۱
۱۵	توجه ملی و بین‌المللی به ترویج، اطلاع‌رسانی و فرهنگ‌سازی در حوزه محیط زیست، منابع طبیعی و جنگل	۸/۸
۱۶	الزام به رعایت شاخص‌های زیست‌محیطی در قوانین و برنامه‌ها	۸/۷۹
۱۷	الزام به توجه به قوانین مرتبط با جنگل‌ها در تصمیم‌گیری‌های زیست‌محیطی	۸/۷۷
۱۸	توجه ملی و بین‌المللی به استفاده پایدار از منابع زیستی همانند آب، خاک، ذخایر ژنتیکی، ذخایر جنگلی، هوا، تنوع زیستی و گونه‌های در معرض خطر و ...	۸/۷۴
۱۹	توجه حاکمیت به بهره‌برداری از عرصه‌های طبیعی و توده‌های جنگلی براساس ظرفیت اکولوژیک (میزان برداشت چوب، چرای دام)	۸/۷۱
۲۰	توجه ملی و بین‌المللی به ارزیابی آثار زیست‌محیطی فعالیت‌های انسانی	۸/۶۷
۲۱	توجه به استفاده از دانش بومی سازگار با منابع زیستی به‌منظور حفاظت و توسعه پایدار جنگل	۸/۶۴
۲۲	تأکید ملی و بین‌المللی بر اصلاح، بازنگری و تقویت قوانین جنگل و محیط زیست در زمینه مدیریت پایدار	۸/۶۴

ادامه جدول ۵

ردیف	مقولات	اهمیت
۲۳	الزامات ملی و بین‌المللی به پایش و ارزیابی مداوم جنگل	۸/۶۳
۲۴	حمایت‌های مالی ملی از پروژه‌های منابع طبیعی	۸/۵۴
۲۵	امکان به‌کارگیری ظرفیت نهادهای غیردولتی همانند تعاونی، بخش خصوصی، سمن‌ها، جوامع محلی و همهٔ اقشار مردم با تکیه بر زنان و جوانان در مدیریت، بهره‌گیری، توسعه، احیا و حفاظت از جنگل	۸/۵۴
۲۶	دسترسی به منابع مختلف انرژی فسیلی و سایر انرژی‌ها همانند خورشید، باد و ...	۸/۵۴
۲۷	توجه به توسعهٔ سرمایه‌گذاری در جنگل	۸/۵۳
۲۸	توجه به تولید اطلاعات و ایجاد بانک اطلاعاتی مثلاً بانک اطلاعات محصولات جانبی، بانک اطلاعات زیست‌محیطی، پایگاه اطلاعاتی منابع ملی، تولید اطلاعات پایه‌ای مکانی)	۸/۵۱
۲۹	امکان دریافت کمک‌های مالی بین‌المللی به‌منظور حفاظت از جنگل و تنوع زیستی، پایداری جنگل، توسعهٔ جنگل و تغییرات اقلیمی	۸/۵
۳۰	توجه ملی و بین‌المللی به لزوم همکاری بین‌بخشی و استفاده از ظرفیت‌های بخش‌های دیگر همانند سازمان محیط زیست، نیروی انتظامی، بسیج سازندگی و ...	۸/۴۸
۳۱	توجه به بهره‌برداری بهینه و افزایش بهره‌وری در تولیدات کشاورزی، جنگل، محیط زیست، منابع طبیعی	۸/۴۵
۳۲	توجه به تقویت وضعیت اقتصادی و معیشتی جوامع محلی و حفاظت از حقوق جوامع مرتبط با جنگل	۸/۴۴
۳۳	توجه به ایجاد و ثبت مناطق ویژه همانند پارک ملی، آثار طبیعی، مناطق حفاظت‌شده و میراث طبیعی ملی و جهانی	۸/۴۲
۳۴	الزام داخلی و بین‌المللی به استفادهٔ پایدار از منابع سنتی انرژی، جایگزینی آنها با سوخت فسیلی و ضرورت استفاده از انرژی‌های تجدیدپذیر	۸/۴۲
۳۵	وجود الزامات داخلی برای تدوین برنامه‌های ملی و مدیریت منابع جنگلی	۸/۴۲
۳۶	مالکیت دولت بر منابع ملی و ممکن نبودن انتقال مالکیت اراضی ملی و دولتی به غیر	۸/۴۱
۳۷	الزام و توجه ملی و بین‌المللی به تقویت نظام آموزشی و توسعهٔ همکاری‌های آموزشی مرتبط با منابع طبیعی، جنگل، تغییرات اقلیمی و حفاظت از تنوع زیستی	۸/۴
۳۸	توجه ملی و بین‌المللی به استفاده از فناوری‌های جدید و بهینه‌سازی فناوری	۸/۴
۳۹	توجه به لزوم نقش‌آفرینی همهٔ ذی‌نفعان در مدیریت جنگل	۸/۳۹
۴۰	توجه به ارتقای توان عملیاتی برای پیشگیری و مواجهه با خطرهای آبی و جبران خسارات ناشی از آنها	۸/۳۹
۴۱	توجه به لزوم هم‌راستایی سیاست‌های ملی با برنامه‌های توسعهٔ پایدار جنگل	۸/۳۹
۴۲	چارچوب‌های مشخص برای صدور مجوز بهره‌برداری از جنگل	۸/۳
۴۳	حق حاکمیت ملی بر استفاده از منابع زیستی	۸/۲۶
۴۴	توجه به تأمین امنیت غذایی	۸/۲۳
۴۵	مراکز آموزشی و تحقیقاتی در زمینهٔ تحقیقات کاربردی منابع طبیعی و آموزش عالی	۸/۱۹
۴۶	حضور نمایندهٔ وزارت جهاد کشاورزی در کارگروه ملی کنوانسیون تغییرات اقلیمی، شورای عالی معادن، شورای عالی حفاظت محیط زیست، شورای آمایش سرزمین و ... تأثیر بر سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های مربوط به برخی حوزه‌های مرتبط با جنگل و منابع طبیعی	۸/۱
۴۷	تأکید بین‌المللی بر تقویت همکاری‌های بین‌المللی و منطقه‌ای در خصوص جنگل و دیگر زمینه‌های زیست‌محیطی	۸/۱
۴۸	حمایت‌های ملی و بین‌المللی برای ایجاد و توسعهٔ بازار برای محصولات جانبی و غیرچوبی جنگل	۸/۰۹
۴۹	قوانین حمایت‌کننده از جایگاه طرح جنگلداری	۸/۰۸
۵۰	حمایت‌های بین‌المللی در زمینهٔ تحقیق و به‌اشتراک‌گذاری اطلاعات و نتایج تحقیقات در زمینهٔ پژوهش‌های مرتبط با حفاظت از تنوع زیستی (ژنتیک و بیوتکنولوژی)، تغییر اقلیم و اجرای برنامه‌های ملی برای تعدیل آب‌وهوا	۸/۰۶
۵۱	الزامات بین‌المللی برای تسهیل دسترسی، اشتراک و انتقال دانش فنی و فناوری‌های مرتبط با منابع زیستی، جنگل و تغییرات اقلیمی	۸/۰۴
۵۲	توجه بین‌المللی به ایجاد اقتصاد سازگار با جنگل	۷/۹۱
۵۳	امکان واگذاری مدیریت عرصه‌های منابع ملی جهت اهداف حفاظتی	۷/۸۶
۵۴	توجه به ارزش اقتصادی منابع طبیعی در مطالعات امکان‌سنجی طرح‌ها	۷/۸۴
۵۵	امکان توقف بهره‌برداری از جنگل در شرایط ویژه	۷/۷۴
۵۶	قوانین تسهیل‌گر در زمینهٔ تنظیم بازار چوب	۷/۷۱
۵۷	توجه به ارزش‌های معنوی، تاریخی و مذهبی جنگل‌ها	۷/۶۷
۵۸	حمایت از ایجاد مراکز تخصصی، صندوق‌ها و تشکل‌های صنفی غیردولتی در حوزهٔ منابع طبیعی و کشاورزی	۷/۵۹
۵۹	الزام دولت به حمایت و تقویت تعاونی‌های منابع طبیعی	۷/۵۸
۶۰	امکان استفاده از منابع ژنتیکی سایر اعضای کنوانسیون تنوع زیستی	۷/۳۸
۶۱	توجه ملی و بین‌المللی به ارتقای تجارت محصولات و خدمات جنگل و ایجاد سیستم تجارت عادلانه	۷/۳۷

جدول ۶- تهدیدهای اداره جنگل

اهمیت	مقولات	ردیف
۹/۲۷	ارزش زیاد زمین و تبدیل جنگل به دیگر کاربری‌ها	۱
۹/۱	بی‌توجهی قانون‌گذار به حفاظت از جنگل‌ها در قبال زباله و پسماند	۲
۹/۱	چرای بیش از ظرفیت طبیعی	۳
۹/۰۴	طولانی بودن سیر دادرسی پرونده‌های منابع طبیعی در محاکم قضایی و برخورد نامناسب محاکم قضایی و نیروی انتظامی با متخلفان	۴
۹/۰۱	قاچاق فراورده‌های جنگلی	۵
۸/۸۶	ضعف فرهنگ عمومی منابع طبیعی	۶
۸/۷۹	وجود برخی مصوبات قانونی برای فعالیت‌های عمرانی و بهره‌برداری‌های مخرب مثل فعالیت‌های معدنکاو در جنگل	۷
۸/۷۹	وابستگی معیشتی شدید جوامع مرتبط با جنگل و بهره‌برداران به منابع جنگلی	۸
۸/۷۶	وجود برخی مواد و الزامات قانونی تهدیدزا در زمینه واگذاری مدیریت، مالکیت و گاه تغییر کاربری اراضی ملی	۹
۸/۶۵	حضور نداشتن یا حضور ضعیف بخش منابع طبیعی در سیاستگذاری‌ها و برنامه‌های کلان سایر بخش‌های مرتبط	۱۰
۸/۶	افزایش سریع جمعیت در ارتباط با جنگل و حضور گسترده جمعیت بهره‌بردار در عرصه‌های منابع طبیعی بیش از توان تولید زیستی	۱۱
۸/۴۶	دسترسی نامناسب جوامع مرتبط با جنگل به سوخت فسیلی	۱۲
۸/۴۵	تخصیص نیافتن بودجه مناسب و مجزا برای اجرای سیاست‌ها و برنامه‌های پیشنهادی	۱۳
۸/۴۴	نبود مدیریت یکپارچه و همکاری‌های بین‌بخشی در عرصه‌های منابع طبیعی	۱۴
۸/۴۱	مواد قانونی که موجب تداخل وظایف سازمان جنگل‌ها با دیگر زیرمجموعه‌های وزارت جهاد کشاورزی می‌شود.	۱۵
۸/۳۶	احتمال بهره‌برداری از جنگل‌ها توسط بهره‌بردار فاقد صلاحیت به‌واسطه امکان واگذاری اجرای طرح‌ها از سوی مجریان طرح به اشخاص	۱۶
۸/۳۶	بی‌توجهی به اکوتوریسم در قوانین و برنامه‌های مرتبط	۱۷
۸/۰۴	ناپایداری سیاست‌های حمایتی دولت از تعاونی‌ها و تشکل‌های اقتصادی	۱۸
۷/۹۱	وجود زمینه‌های قانونی در استفاده نامناسب از محصولات جنگلی	۱۹
۷/۷۹	بی‌توجهی به مشارکت بخش غیردولتی در سیاستگذاری، برنامه‌ریزی و نظارت مدیریت جنگل‌های شمال	۲۰
۷/۴۵	وجود برخی موانع قانونی در تولید چوب	۲۱
۷/۰۱	امکان تداخل فعالیت‌های مأموران سازمان حفاظت محیط زیست با مأمورین سازمان جنگل‌ها	۲۲
۶/۹۵	توجه و تأکید بین‌المللی به تأمین انرژی از چوب	۲۳

اداره‌کننده جنگل تضاد دارند. این قوانین موجب آسیب‌دیدگی و تخریب جنگل یا کاهش بهره‌وری سازمان اداره‌کننده جنگل می‌شوند یا استقلال این سازمان را در اجرای وظایف و تعهداتش با چالش مواجه می‌کنند.

بیشتر ضعف‌های شناسایی شده ساختاری است و به منابع، امکانات، تشکیلات و قوانینی اشاره دارد که سازمان اداره‌کننده جنگل باید دارا باشد، ولی ندارد و نیز به اقدامات ضروری‌ای که مغفول مانده یا نتیجه مطلوبی نداشته است.

با مقایسه اسناد داخلی و بین‌المللی مشخص شد

قوت‌ها را می‌توان به دو دسته تقسیم کرد. دسته اول که بیشتر آنها را شامل می‌شود، مربوط به اختیاراتی است که قانونگذار به سازمان اداره‌کننده جنگل برای دستیابی به اهداف سازمان تفویض کرده است. این اختیارات در حوزه‌های سیاستگذاری، حفاظت، نظارت، ایجاد ساختار، فنی و اقتصادی است. اما دسته دیگر قوت‌ها به ویژگی‌ها و مزیت‌های اکولوژیک محیط جنگل و همچنین زیرساخت‌ها و امکانات در دسترس سازمان اداره جنگل مربوط می‌شود.

بیشتر تهدیدهای استخراج شده مربوط به وجود قوانینی است که با مأموریت و اهداف سازمان

است، به‌منظور تدوین راهبردها و سیاست‌های جنگل‌های شمال استفاده کرد. در پیش‌نویس برنامه ملی جنگل (۱۳۹۵) با وجود بیان ۳۲ مقوله تفکیک‌شده در قالب چهار عامل اصلی این تحقیق، تمرکز مقولات بیشتر بر ویژگی‌های رویشگاهی جنگل‌ها و اندکی بر مسائل اقتصادی و اجتماعی معطوف بوده و به سیاست‌ها، قوانین و برنامه‌های موجود توجه چندانی نشده است. (Nasimi, 2005)

عوامل تأثیرگذار بر اداره زیربخش جنگل را در چهار دسته قوت‌ها، ضعف‌ها، امکانات و قابلیت‌ها، و محدودیت‌ها و تنگناها تقسیم کرده است که علی‌رغم پرداختن به برخی جزئیات، بیشتر موارد طرح‌شده با نتایج این تحقیق از لحاظ دسته‌بندی همخوانی دارد.

Moharramnejad & Mafi (2007) در بیان قوت‌ها و ضعف‌های اجرای اصول جنگل در جنگل‌های شمال بیشتر بر نقاط مثبت و منفی عملکردهای سازمان اداره‌کننده جنگل تأکید داشته‌اند. در این تحقیق علاوه بر عملکردها، قوت‌ها و ضعف‌ها از لحاظ ظرفیت‌های قانونی موجود و همچنین ساختار سازمان اداره‌کننده جنگل بررسی شده‌اند. همچنین همه محتوای سیاست‌ها و قوانین مؤثر در برنامه‌ریزی جنگل‌های شمال کشور (Shamekhi, 2010) جزو اسناد استفاده‌شده در این تحقیق‌اند.

با مقایسه نتایج این تحقیق با برخی تحقیقات و گزارش‌های مشابه مشاهده می‌شود که نتایج حاصل، جامعیت دارد و همه ابعاد مطرح در تحقیقات مشابه را در بر گرفته است. با توجه به نتایج حاصل از میزان اهمیت مقولات، کمینه و بیشینه امتیازات کسب‌شده ۱۲۴ مقوله استخراجی این پژوهش بین ۶/۸۴ و ۹/۲۷ بوده است که نشان می‌دهد از دید خبرگان و ذی‌نفعان همه مقولات استخراجی از حیث اهمیت در محدوده "کمی زیاد" تا "زیاد" قرار دارند.

براساس نتایج حاصل می‌توان ادعان داشت که بررسی و تحلیل محتوای اسناد داخلی و بین‌المللی مرتبط با جنگل که به‌نحوی همه نهادها و بخش‌های

که بر استفاده از ظرفیت‌های جوامع محلی و سازمان‌های مردم‌نهاد، توجه به سرمایه‌گذاری در جنگل و توسعه بازارهای وابسته، به‌اشتراک‌گذاری منابع زیستی با تأکید بر حق حاکمیت کشورها، ایجاد و به‌اشتراک‌گذاری پایگاه‌های اطلاعاتی، استفاده از دانش روز و تسهیل انتقال دانش و فناوری، ایجاد منابع مالی برای دستیابی به اهداف، توجه به گردشگری، ایجاد زمینه همکاری‌های منطقه‌ای و توسعه آموزش، ترویج و فرهنگ‌سازی در حوزه منابع طبیعی و جنگل در اسناد بین‌المللی بیشتر تأکید شده که باید ضمن استفاده از این ظرفیت‌های بین‌المللی، در تدوین و تقویت سیاست‌ها و قوانین داخلی مرتبط با جنگل بیشتر به آنها توجه کرد.

برخی چالش‌های مطرح‌شده توسط Shamekhi & Mirmohammadi (2012) و Jabbari (2002) در این تحقیق در مقوله‌های ذیل تهدیدها و ضعف‌ها آمده است، اما به برخی چالش‌ها همچون اجرایی کردن تعهدات بین‌المللی به‌عنوان فرصت‌هایی نگاه شده است که در صورت رفع موانع و برنامه‌ریزی صحیح می‌توان از امتیازات آن بهره برد. Kouchpideh et al. (2008) به موارد مرتبط با تهدیدهای پیش رو و ضعف‌های سازمان اداره‌کننده منابع طبیعی کشور به‌صورت واحد تحت عنوان "تهدیدها و تنگناها" و همچنین به موارد مرتبط با قوت و فرصت تحت عنوان "فرصت‌ها" پرداخته است. این مسئله به‌نوعی در برنامه راهبردی جنگل‌های شمال کشور (Sagheb Talebi, 2008) نیز دیده می‌شود؛ اما در این پژوهش، نتایج حاصل در قالب چهار عامل فرصت، تهدید، قوت و ضعف قرار گرفته‌اند. زیرا از نتایج این قالب می‌توان در مدل‌های متنوع تدوین راهبرد همچون SWOT، فریم‌^۱، هاکس^۲ و دیوید^۳ که براساس تحلیل عوامل درونی و بیرونی

1. Freeman
2. Hax
3. Fred R. David

چنین فرصت‌هایی است که تا کنون کمتر به آنها توجه شده است. همچنین با اینکه فرصت‌های زیادی پیش روی اداره جنگل‌ها وجود داشته، سازمان متولی جنگل‌های کشور تا کنون نتوانسته است به‌خوبی از آنها استفاده کند. به‌خصوص، با همکاری‌های بین‌بخشی می‌توان بسیاری از ضعف‌ها و تهدیدهای موجود را از پیش رو برداشت. پیشنهاد می‌شود با توجه به اینکه این پژوهش به‌طور ویژه به بررسی محیط درونی و بیرونی سازمان اداره‌کننده جنگل پرداخته، نتایج حاصل با استفاده از مدل‌های مرسوم برای تدوین سیاست‌ها و برنامه‌های این سازمان به کار گرفته شود.

دارای ارتباط با جنگل را در بر می‌گیرند، با لحاظ نظر همه دست‌اندرکاران کارکردهای جنگل می‌تواند به‌عنوان یک مدل کاربردی برای استفاده در سیاستگذاری جنگل به کار گرفته شود. با توجه به اهمیت روزافزون ابتکارات، مجامع و عهدنامه‌های بین‌المللی که ایران نیز در شکل‌گیری بسیاری از آنها تأثیر زیادی داشته است، اسناد بین‌المللی مرتبط با جنگل فرصت‌های جدیدی را برای مدیریت جنگل پیش روی مدیران قرار می‌دهند. توجه به دانش بومی و مشارکت جوامع محلی در مدیریت منابع تجدیدشونده و اهمیت آگاهی‌رسانی به دست‌اندرکاران سطوح خرد مدیریت منابع جنگلی، نمونه‌هایی از

References

- Avatefi Hemmat, M., Shamekhi, T., Zobeiri, M., Arab, M. & Ghazi Tabatabaei, M. (2013). Forest Degradation: an Investigation of Forestry Organization Experts and Local Herders' Mental Models, *Journal of forest and wood product*, 66(1), 39-54.
- Adel Mehraban, M. (2016). a review of qualitative content analysis and its application in research, Isfahan: Isfahan University of Medical Sciences.
- Ahenkan A. (2010) Assessing the Impact of Forest Policies and Strategies on promoting the Development of Non-Timber Forest Products in Ghana, *J Biodiversity*, 1 (2): 85-102
- Baumgartner, J., and Stojanovska, M. (2014). Forest Strategy in Republic of Macedonia: Barriers to Effective Implementation, *SEEFOR* 5 (1), 23-33
- Danaeifard, H., & Emami, S. M. (2007). Strategies of Qualitative Research: A Reflection on Grounded Theory, *Strategic Management Thought*, 2, 69-97.
- David, F. R. (2003). Strategic Management, Translated to Persian by: Parsayan, A. & A'arabi, S.M., 5th edition. Tehran: cultural research publishing.
- Graneheim, U. H. & Lundman B. (2004). Qualitative content analysis in nursing research: concepts, procedures and measures to achieve trustworthiness. *Nurse education today*. 24(2), 105-112.
- Hsieh, H. F. & Shannon, S. E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative health research*, 15(9), 1277-1288.
- Iman M. T. & Noshadi M. R. (2012). Qualitative Content Analysis. *Pazhuhesh*, 3(2), 15-44
- Jabbari Arfaei, S. (2002). Hyrcanian Forests of Iran, Old and new challenges New Strategies, *Challenges and Perspectives of Iran Development* (pp 85-104). Tehran: Institute of Management and Planning Education and Research.
- Kouchpideh, N. Biglarbeigi, M. & Pashapour, M. (2008). Natrual resources and watershed development in the Vission 1404, Tehran: pooneh publishing.

- Moharramnejad, N. & Mafi, A. (2007). Review of the strengths, weaknesses, threats and opportunities of implementing the principles of forest in the northern forests of Iran, *Journal of Environmental Science and Technology*, 11(4), 149-172.
- Nasimi, A. (2005). Status of forests and pastures of Iran. Tehran: Islamic Parliament Research Center of the Islamic Republic of Iran.
- Palmer, L. & Carualho, D. A. (2008). National Building and Resource Management: The Politics of Nature in Timor Leste, *Geoforum*, 39, 1321-1322.
- Pirsoufi A. M. (2006). Explaining the Necessity of Preparing a National Forest program, Using the Foresighting Process In order to achieve sustainable local and national development and implementation of international obligations. *Conference of Future Research, Technology and Development Perspectives*. Tehran: Amirkabir University of Technology.
- Sagheb Talebi, Kh. (2008). *Strategic plan of Iran forests*, Tehran: Research Institute of Forests and Rangelands.
- Shamekhi, T. & S. M. Mirmohammadi. (2012). *challenges of Iran Forests and rangelands and suggestions* (Report No.150).Tehran: Strategic researches center,
- Shamekhi, T. (2010). Policies and laws that affect the planning of the Hyrcanian forests. *Environment and Development*. 1(1), 110-111
- Stemler, S. (2001). An overview of content analysis. *Practical assessment, research & evaluation*. 7(17), 137-146
- Tabrizi, M. (2014). Qualitative Content Analysis from the perspective of deductive and inductive approaches, *Social sciences* 64, 105-138
- Zurcher, S. (2013). Public participation in community forest policy in Thailand: The influence of academics as brokers, *Danish Journal of Geography* 105(1), 77-88

Determining basic concepts to formulate the Hyrcanian forest policy

M. Nourzad Moghaddam^{1*}, T. Shamekhi², A. Fallah³, and M. Avatefi Hemmat⁴

¹ PhD Student of Forestry, Faculty of Natural Resources, Sari Agricultural Sciences and Natural Resources University, Sari, I. R. Iran

² Prof., Faculty of Natural Resources, University of Tehran, Karaj, I. R. Iran

³ Associate Prof., Faculty of Natural Resources, Sari Agricultural Sciences and Natural Resources University, Sari, I. R. Iran

⁴ Assistant Prof., Faculty of Natural Resources, University of Tehran, Karaj, I. R. Iran

(Received: 26 June 2018, Accepted: 29 September 2018)

Abstract

Due to the lack of comprehensive policies for the Hyrcanian forests of Iran, formulating policies which encompass sustainable approach to forest management is essential. Therefore, in this research, we develop basic policymaking categories for the Hyrcanian forests of Iran. In order to get the objective, 47 national and international documents, including conventions, statements, policy documents, acts, programs, and reports related to the international dialogues, summits, conventions and forums and national vision, sectorial policy documents, international approved conventions, concerning forest and forestry issues were investigated by using of qualitative content analysis. Finally, 124 categories including 61 opportunities, 23 threats, 27 strengths and 13 weaknesses were extracted. Most of the opportunities come from international dialogues, while major threats are non forest sectorial legislations that challenge the mission of the forest management organization. The strengths are legal authority, resources and infrastructure, and the weaknesses are mainly related to the organizational structure and available financial facilities. According to the opinions of 78 experts of various stakeholder groups, all mentioned categories scored "partly high" to "high" in a 10 points scale. According to the results, Forest, Rangeland, and Watershed Organization efforts to use the strengths and opportunities to cover the weaknesses and threats were insufficient and more research suggested elaborating the situation.

Keywords: Qualitative Content Analysis, Hyrcanian Forest, Policy making, Internal and External Factors.

